

ELAZIĞ TÜRKÜLERİNDE YÖRESEL UNSURLAR

Local Facts in Elazığ Songs

Çimen ÖZÇAM*

Sunay DENİZ

Geliş Tarihi: 06.03.2017/Kabul Tarihi: 17.04.2017

Öz

Türküler ait oldukları yörenin ağız özelliklerini, yaşayış tarzlarını, kısaca dil ve kültürel özelliklerini bünyelerinde bulundurlar. Elazığ yöresine ait bu türküler de yöre insanlarının değer yargılarını, tutkularını, heyecanlarını, duygularını yansıtır. Bu çalışmada "Elazığ Harput Havaları" (Turhan-Taşbilek 2009) adlı eserdeki Elazığ türkülerinde yer alan yöresel unsurları belirlemeye çalıştık. Bu düşünceyle Elazığ türkülerinden oluşan bu eserde Elazığ yöresinin deyimleri, mahalli söyleyişleri, ikilemeler, yer adları, dualar, Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklı olan morfolojik unsurları tespit etmeye çalıştık. Ayrıca eserde yer alan türkülerdeki özel adlar, mahallî söyleyiş ve kelimeler, Türkiye Türkçesi yazı dilinden farklı olan morfolojik unsurlar, ikilemeler ve deyimler tespit edilerek incelenmiştir.

Çalışmamızda, adı geçen eserde yer alan, 188 türkü, 9 beste, 42 hoyrat - uzun hava, 16 gazel, yöre meşklerinde icra edilen 9 klasik gazel güftesi, 42 tasavvufî eser, bir kısmı türkülü olan 45 oyun havası ve saz eseri incelenerek değerlendirilmiştir. Çalışma, bu türkülerde yer alan yöresel unsurları tespit etmek ve yöremiz türkülerine has dil özelliklerini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Elazığ, türkü, mahalli unsurlar

Abstract

The songs have their mouths, their way of life, their language and cultural characteristics. This songs belonging to the Elazığ region also reflects the values, feelings, enthusiasm, feelings of the local people. In this study, we tried to determine the local elements in the "Elazığ Harput Airs" in Elazığ. In this work which consists of Elazığ songs with this thought, we tried to determine the morphological elements which are different from Elazığ language's idioms, local sayings, dilemmas, place names, dualar, Turkish Turkic writing language. Also, morphological elements, dilemmas and idioms which are different from Turkish Turkic writing language were examined and examined.

In our study, 188 folk songs, 9 compositions, 42 hoyrat - long air, 16 gazelas, 9 classic classical gazel birds performed in the townspeople, 42 mystic works, 45 game airs and some instrumental pieces were recorded. The study was carried out

* Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü-Elazığ

in order to determine the local elements in this songs and to determine the language characteristics of songs.

Keywords: *Elazığ, folk songs, local elements*

Anonim hale gelen türkülerin dışında kalan tasavvufî eserlerde ve sözleri gazel türündeki şiirlere dayanan eserlerde yöreye ait dil özellikleri yer almamaktadır. Bu tür şarkı ve türkülerin dili yazı diline göre hiçbir farklılık arz etmez. Çalışmada yer verilen unsurlar, bu tür eserler dışında kalan 188 türkü, 42 hoyrat-uzun hava ve on civarında oyun havasında yer alan türkünün taranması ile elde edilmiştir.

Kullanım sıklıklarını değerlendirmek amacıyla yapılmadığı için, ele alınan bu unsurların tekrarlarına çalışmada yer verilmemiştir. Sadece tespit edilen unsurların bazı özelliklerini, metne katkılarını belirginleştirmek için birden fazla örneğine yer verilmiştir. Ayrıca çok kullanılan unsurlar da birden fazla örnekle gösterilmiştir.

Türk adının sonuna nisbet î ekinin getirilmesiyle oluşturulan "Türkî" kelimesi dilde genel olarak "Türk'le ilgili, Türk'e özgü" anlamında kullanılan bir kelimedir. Edebî bir terim olarak Türkî kelimesinden oluşan Türkü ise, bir ezgi ile söylenen halk şiirlerinin her çeşidine verilen ad olmuştur.

Türkü; koşma, semai, destan, mani, gazel, vs. gibi nazım şekillerinden biri ile yazılmış bir şiirin kendine özgü belirli bir ezgi ile söylenmesine dayanır. Bir ezgi ile söylendiği için türkü sayılan bu manzumeler hece ölçüsü veya aruzla söylenmiş olabilir. Türküler genellikle hem ezgileri hem de sözleri bakımından anonim ürünlerdir. Başlangıçta bir kişi tarafından söylenmiş ve bestelenmiş olanlar da zamanla dilden dile aktarılarak anonim bir nitelik kazanırlar. Türkülerin ezgileri genellikle bend adı verilen ana dörtlüklerle, onu izleyen nakaratlardan oluşur. Bendler beyit şeklinde veya üç mısralı da olabilir. Türkülerde bendler arasında tekrar edildikleri için bendleri birbirine bağlayan nakaratlar ise halk dilinde "bağlama" ve "kavuştak" olarak da adlandırılır.

Türkünün belirli bir şekli yoktur. Bir koşma, bir semai, bir destan ya da herhangi bir halk şiiri türkü ezgisiyle söylendiğinde türkü olur. Bu yüzden türkü tipinin en belirgin özelliği melodisidir. Türküler hece ölçüsünün her kalıbıyla söylenir. Yani hece sayısı itibarıyla bir sınırlama olmaz.

Türkülerin büyük kısmı anonimdir, ağızdan ağza yayılırken ilk söyleyeni unutulur. Türküler bu şekilde halkın malı olurlar. Türküler çoğu kez, bir doğa olayı ya da bir kahramanlık karşısında doğar ve yayılırlar. Türküler, doğdukları bölgenin özelliklerini sonsuza kadar koruyamazlar,

çünkü taşındıkları yeni bölgelerde türkünün ilk şeklinde geçen yer adları, kişi adları ve diğer mahallî unsurlar değişebilir.

Türkülerin çıkış şekli hakkında Sunguroğlu şunları söyler: “Türküler halk edebiyatının önemli bir kolunu teşkil ederler. Önceleri şahsî yaratmalarla meydana çıkan türküler, zamanla halkın malı olur, daha doğrusu halkın bunları benimsemesiyle şahsî izler ortadan silinip gider. Halkın asıl iç alemini yaşatan, beşikten mezara kadar bütün yaşayışını içine alan en dikkate değer edebî mahsuller türkülerdir. Bunlarda; halkın acıları, sevinçleri, aşkları büyük bir sadelik içinde yüzyıllar boyunca bütün canlılığıyla sürüp zamanımıza kadar gelmiştir. Bir türkü ilk defa nerede ve ne zaman doğmuştur, bunu bilmek çok kere mümkün değildir. Türküler genel olarak bir olay üzerine doğarlar. Hasret, aşk, ölüm gibi hadiseler türkülerin başlıca konularıdır.” (Sunguroğlu 1961: 84).

Sunguroğlu, Harput türkülerinin konuları hakkında da şu bilgileri verir: “Harput, isyan, kahramanlık gibi önemli hadiseler, çekici bir güzellik, bir aşk macerası, bilhassa gençlerin ölümleri ve bazı feci cinayetler derhal saz ve ses şairlerini harekete geçirerek, ister istemez kendilerini o heyecanın, o güzelliğin cazibesine, o teessürün inilti ve feryatlarına kaptırırlar; İşte bu kaptırmalardır ki, o konulardan aldıkları ilham üzerine hissiyatlarını gizli gizli düzene alır ve bir taraftan da tellendirirlerdi. Bir gecede veya birkaç saat içinde tellendirilen bu şarkı ve türküler böyle sessiz sedasız yaratıldığı halde ertesi gün bakarsınız bütün halkın ağzında ve dilinde!...” (Sunguroğlu 1961: 83)

Sunguroğlu'nun Elazığ ve Harput türkülerini için verdiği bu bilgiler aslında bütün türküler için geçerlidir. Toplumda yaşanan genç ölümleri, cinayetler, acılar yaşatan önemli olaylar, insanları etkileyen kahramanlıklar, yaşanan aşklar türkülerine konu olabilir. Başlangıçta belli bir kişinin söylediği ve bestelediği bu türküler dilden dile aktararak değişir ve halkın ortak malı haline gelir. Kısaca türküler milletimizin çeşitli olaylar karşısındaki duygularını, heyecanlarını dile getirirler.

Elazığ türkülerinin çeşitli dil özelliklerini belirlemek için taradığımız eserde, “Harput müziğinin ana yapısının Klasik Türk müziği makam yapısına dayandığı” veya “paralel değerlendirmelerle izah edilebilecek 17 makam bulunduğu” ve çalışmada “tamamen halk ezgilerinden oluşan 400 civarında eserin yer aldığı” (Turhan-Taşbilek 2009: 23-24) belirtilmektedir. Bu eserde yer alan henüz anonim hale gelmemiş, sözleri ve bestesi belli bir kişi tarafından yapılmış ve bir gazelin bestelenmesi ile oluşan şarkı ve türkülerde dil özellikleri bakımından standart Türkiye Türkçesine göre bir farklılık yoktur.

Türkülerde geçen yöresel unsurları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kişi Adları: Elazığ türkülerinde şahıs isimleri çokça yer alır. Bu şahısların büyük bir kısmı güzel oldukları için sevilen kişilerdir. Bir kısmı da genç yaşta ölen veya öldürülen kişilerdir. Toplumda, çevrede derin bir üzüntüye yol açan ölümlerinden dolayı kendilerine ağıt yakılmış kişilerin adlarına yer verilir. Bilhassa ağıtlarda yer alan isimler, çoğunlukla nakarat kısımlarında tekrarlanmaktadır. Ayrıca halk hikâyelerinin kahramanları olan Aslı, Kerem isimlerine de rastlanır.

Bazı isimler “Ahmet Bey, Şavku Bey, Emine Hanım” şeklinde unvanlarıyla beraber yer alırken birçok isim “Aşen, Güley, Cemo, Fide, Hafo, Mamoş” şekillerinde mahallî söyleyişle kısaltılır. Bir kısım isimler “Hayriye, Hayro” ve “Güle, Güley, Güllü” gibi farklı şekilde de söylenir. Taradığımız türkülerde toplam 45 kişi adı geçmektedir. Kişi adlarının dışında bir lakap olarak aileyi ifade eden “Zozikler” ile yer ismi de olabilecek “Mara” şeklindeki özel isimler bulunmaktadır. Tespit ettiğimiz bu isimlerin bir kısmı farklı birkaç türküde yer almaktadır.

Ağınsılı Hüseyin: “*Yeter Ağınsılı Hüseyin yeter (427)*”

Ahcik: “*Ahciği yolladım Urum eline (51)*”

Ahmet Bey: “*Ağlama Refika'm / Sızlama Şefika'm / Allah bize kerimdir / Ahmet Bey'in aşkı da benim serimdir (85)*”

Aslı: “*Kerem aşkın avarası / Aslı Yüreğim yarası (230)*”

Aşen: “*Kapıyı kösliyeydin / Aşen'e sesliyeydin (113)*”

Ayşe: “*Bir taş attım pencereye tık dedi / ayşem çıktı Nesibe'm evde yok dedi (90)*”

Balak Gazi: “*Balak Gazi uyansa / Kaldıramaz bu yası 180*”

Bilal: “*Bilal Bey'i de sorarsan Elbey ağası / atını çekerdi de gardaş Halep valisi 373*”

Celal: “*Mezar daşıma yazsınlar / Celal seninle adımı (323)*”

Cemo: “*Oy Cemo Cemo Cemo / Öldürdün beni Cemo (321)*”

Emine Hanım: “*Emine Hanım konyak içmiş yatıyor 194*”, “*Emine'm oturmuş top top kakülü (391)*”

Emo: “*Emo suya gider eli boş gelir (287)*”

Feride: “*Aman Feride'm aman / kibar Şefika'm aman (253)*”

- Fide: “*Fideme türkü çıkmış (212)*”
- Fide: “*Fidenin kaşı gözü / Hiç kimsede bulunmaz (112)*”
- Fikri Bey: “*Fikri Bey geliyor lüveri dolu (256)*”
- Güle: “*Güle gider Hoğu 'ya (165)*”
- Güley: “*Hele Güley le berde (77)*”
- Güllü: “*Niye ben ölmüş müyem / Güllü 'm karalar bağlar (254)*”, “*Hey Güllü Güllü Güllü peştemalı püsküllü (300)*”
- Gülümhan: “*Kız adın Gülümhan 'dır / Huni gözler ev yıkandır (413)*”
- Habip: “*Uy Habip Habip Habip (55)*”
- Hafo: “*Hafo mun evi kaya başında (171)*”
- Hamdi Çavuş: “*On athyla Hamdi Çavuş tutulmaz (90)*”
- Hasan: “*On beş karış gelir Hasan 'ın boyu (404)*”
- Hayriye, Hayro: “*Hayriye 'min alçak damı / Aleme vermiştir şanı / Benim Hayro 'm canlar canı (88)*”
- Henno: “*Uy Henno Henno Henno (53)*”
- Kemal: “*Oğlum Kemal öleli / El uyur ben uyanık (67)*”
- Kerem: “*Kerem aşkın avarası / Aslı Yüreğim yarası (230)*”
- Mahu Bey: “*Mahu Bey 'den bozuldum (62)*”
- Mamoş: “*Evlerinin önü kavak / mamoş giyer siyah kalpak (284)*”
- Mara: “*Mara 'ya tel vururam (62)*”
- Müzeyyen: “*Ölüyorum ben Müzeyyen için (73)*”
- Nadir: “*Gidin Nadir 'e deyin / Oğlum Kemal vuruldu (67)*”
- Nayim: “*Oy Nayim Nayim Nayim / Başı belalı Nayim (75)*”
- Nazif: “*Nazif 'in evleri saraya yakın (327)*”
- Necibe: “*Necibe 'min çifte de kürkü 264*”
- Neriman: “*Orta mektep içinde / Ben Neriman 'a vuruldum (276)*”
- Nesibe: “*Bir taş attım pencereye tık dedi / ayşem çıktı Nesibe 'm evde yok dedi (90)*” “*Nesibe ölmekle Harput kurtulmaz (90)*”
- Nure: “*Le le Nure le le Nure (280)*”

Refika: “Ağlama Refika'm / Sızlama Şefika'm /Allah bize kerimdir / Ahmet Bey'in aşkı da benim serimdir (85)”

Suna: “Çok bekledim Sunam gele (176)”

Şavku Bey: “Vurma Şavku Beyim ben yaralıyam (84)”

Şefika: “Ağlama Refika'm / Sızlama Şefika'm /Allah bize kerimdir / Ahmet Bey'in aşkı da benim serimdir (85)”, “Aman Feride'm aman / kibar Şefika'm aman (253)”

Şevki: “Şevki'nin akli yoktur başında (172)”

Ünes: “Aman Ünes neyledin (212)”

Üneys: “Aman Üneys neyledin / Canım Üneys neyledin (112)”

Zeynep: “Zeynep bu güzellik var mı soyunda (305)”

Zozikler: “Dümdüz oldu Zoziklerin konağı (427)”

Zülküf: “Zülküfüm kurşuna boyun eğmezdim (198)”

2. Yer Adları: Türkülerde en çok geçen yer adı Harput'tur. Aşağıda Harput adının yer aldığı türkülerden sadece bir kaç örneğe yer verdik:

“Nesibe ölmekle Harput kurtulmaz 90”, “Benim yarım bu Harput'ta bir idi (92)”, “Harput'a gidek gelek (134)”, “Harput'un her yanı bahçedir bağdır (374)”

Türkülerde Elazığdaki semt, mahalle, köy adları çokça yer alır. Bu yerler genellikle bir olaya dayanan türkülerde olayın geçtiği yerdir:

Ağımsı: “Yeter Ağımsılı Hüseyin yeter (427)”

Buzluk taşı: “Bu kaya bir türbedir adı tek Buzluktaşı (164)”

Hoğu: “Güle gider Hoğu'ya (165)”

Hüseyinik: “Yüksek olur Hüseyinğin kayası (90)”, “Hüseyinikten çıktım şehir yoluna (191)”

Kaya başı: “Sor da gör dile gelir yolcu her Kayabaşı (164)”

Köğenk: “Köğengin pınar başı 232”, “Köğengin yazıları / otluyor kuzuları (234)”

Mezire: “Mezire'den çıktım ağrıyor başım (255)”

Mollaköy: “Mollaköyde su başı yar sarı kavun dilimi (205)”

Perçenç: “Perçenç düzündeki kara (67)”

Şorşor suyu: Akpınar Mahallesi'nin alt kısmında (Turhan-Taşbilek 2009: 67) “*Şorşor suyu bulanık 67*”

Toptop: “*Toptopta gezer atlı (212)*”

Yığıki: “*Yığıki'nin dört etrafı bahçalar (333)*”

Türkülerde dağ, ova, nehir, köprü adları da sıkça geçer. Türkülerde adı geçen bu yerler bazen kişileştirilir:

Dicle: “*Dicle suyun bulanık dön yarım (105)*”

Fırat: “*Harput'un yokuşuna / Fırat'ın akışına (177)*”, “*Şu Fırat'ın suyu akar serindir (311)*”, “*Kör olası zalim Fırat ocaklar yakar (312)*”

Kömürhan köprüsü: “*Kömürhan köprüsü Harput'a bakar (312)*”

Mastar dağı: “*Mastar dağı ben moldum / Duman kalkmaz başımdan (422)*”

Murat ırmağı: “*Özüne diz çökmüş Murat ırmağın (74)*”, “*Murad ağlar murad ağlar / Çay coşmuş Murad ağlar (432)*”

Ova: Uluova (Turhan-Taşbilek 2009: 81) “*Ben Ova'lıydım var idi kaydım (81)*”

Süngeç köprüsü: “*Bir saat mesafe Süngeç köprüsü (75)*”

Süpürgeç dağı: “*Başında pırlanta Süpürgeç dağın (74)*”

Türkülerimizde il, ilçe, ülke adları da yer alır. Bu adlar içinde Osmanlılar döneminde ülkemizin sınırları içinde yer alan Karabağ, Halep, Yemen, İsfahan, Elbey, Huş gibi isimler de bulunmaktadır.

Acem: “*Beline kuşak bağlamış o da Acem basması (245)*”

Bakırmaden: “*Bura bakırmadendir (105)*”

Dersim: “*Dersim dört dağ içinde (134)*”

Elazığ: “*Elazığ ovası garkoş yuvası (136)*”, “*Horasan'dan Malazgirt'ten eser havası / Çayda çıra İsfahan Harput mayası (137)*”, “*Elaziz altı kuyu / Uyu sevdiğim uyu (141)*”

Elbey: “*Bilal Bey'i de sorarsan Elbey ağası / Atını çekerdi de gardaş Halep valisi (373)*”

Erzurum: “*Yaylalar içinde Erzurum yayla (327)*”

Frenk: “*Benim için tabip gelsin Frenk'den dile yandım (335)*”

Halep: “*Yarım küsmüş gidiyor / Yıkılası Haleb'e (336)*”

Hasankale: “*Hasankale bir küçük kasaba* (182)”

Horasan: “*Horasan’dan Malazgirt’ten eser havası / Çayda çıra İsfahan Harput mayası* (137)”

Hozat: “*Hozat’ın önünde yar yar değirmen bendi* (404)”

Huş: “*Burası Huş’tur yolu yokuştur* (184)”

İsfahan: “*Horasan’dan Malazgirt’ten eser havası / Çayda çıra İsfahan Harput mayası* (137)”, “*İsfahan’da han işlerim* (199)”

İstanbul: “*Hayranın olam mesti çuhali / İstanbullusun yoksa buralı* (161)”

Karabağ. “*Aslım Karabağlıdır* (422)”

Konya: “*Şehirler içinde güzeldir Konya* (327)”

Maden: “*Maden dağı dumandır* (239)”

Malazgirt: “*Horasan’dan Malazgirt’ten eser havası / Çayda çıra İsfahan Harput mayası* (137)” Mısır: “*Mısır’da sultan kalmadı* (200)”

Pertek: “*Vilayet merkezi olursun Pertek / Yalancı cennete benzersin Pertek* (74)”

Şiraz: “*Şiraz’dır hanım yarım dudum yar* (421)”

Urfa: “*Urfa mahpishanesinde ya ben nedeyim* (327)”

Urum eli: “*Gel seni götürem Urum eline* (51)”

Yemen: “*Ano Yemendir gülü çemendir* (184)” “*Bir tel vurдум Yemen’de gardaşına* (92)”

3. Yöresel Söyleyişler: Yazı dilinde de yer alan sözcüklerin bir yörede ağız özelliklerine bağlı olarak farklı seslendirilmelerine “yöresel söyleyiş” denir.

Elazığ türkülerinde Türkiye Türkçesi yazı dilinde büyük ses uyumuna aykırı olan bazı kelimelerde, ses uyumu yönünde ünlü kalınlaşması görülür. Yazı dilinde “elma” şeklinde uyuma aykırı hâle gelen kelime, aşağıdaki türküde Eski Türkçede olduğu gibi “alma” şeklindedir:

alma: Elma “*Al almayı daldan al* (53)”

Yazı dilinde “kardeş” şeklinde olan kelime de Elazığ türkülerinde büyük ses uyumuna uygun olarak “gardaş” şeklindedir. İsimden isim yapan –dAş eki bu kelimedede kalınlık- incelik uyumuna bağlı olarak kalın ünlülü

şekildedir. Ayrıca yazı dilinden farklı olarak baştaki ünsüz yerini sedalı karşılığına bırakmaktadır.

gardaş: Kardeş “*Gel sarılalım yatalım ikimiz gardaş gibi (186)*”, “*Bir tel vurdum Yemen’de gardaşıma (92)*”

Farsça kökenli “alev, ateş, pare, eyvan, bahçe” kelimeleri ile Arapça kökenli “harabe” kelimeleri yazı dilinden farklı olarak büyük ses uyumuna uygun şekilde kalın ünlü olarak kullanılırlar. Bu kelimelerden “alev, ateş, bahçe¹, pare ve harabe” kelimelerinde ilerleyici benzeşme ile ünlü kalınlaşması, “eyvan” kelimesinde de gerileyici benzeşme ile ünlü kalınlaşması görülür:

alav: Alev “*Alavım arşa çıkmış (83)*”

ataşla- : Ateşlemek “*Aşkı ataşlar beni (224)*”

ayvan: Eyvan “*Haydi yavrum eyvan altına (94)*”

bahça: Bahçe “*Bahçaya indim ki gülleri derem (71)*”. “*Yığıki’nin dört etrafi bahçalar (333)*”

haraba: Harabe “*Ne kadar söylesem gönül haraba (430)*”

para: Pare “*Mendilim para para / Üfürem yel apara (161)*”

Yazı dilimizde “sahip, cahil” şekillerinde yer alan kelimeler, ilerleyici benzeşme sonucu hem ünlü genişlemesi, hem kalınlaşma ile “sahap, cahal” şeklini alırlar. Her iki kelimedede de hem genişleme hem kalınlaşma sonucu **i > a** değişmesi görülmektedir:

sahabi: Sahibi “*Bu almanın sahıbı (53), (55)*”

cahal: Cahil “*Cahalsın haberin yok (107)*”

Aynı şekilde “virane” kelimesinde de gerileyici benzeşme ile dar ünlü genişler:

verana: Virane “*Verana bağlarda baykuşlar öter (389)*”

Yaygın görülen ses değişmelerinden biri de **ı > h** değişmesidir:

vahtında: Vaktinde “*Bülbüller öter vahtında (154)*”

yağlıh: Yağlık “*Yağlıh düştü elimden (65)*”

Ondan kelimesi bazen “*andan*” şeklinde eski söyleyişe uygun söylenir:

¹ Kelimenin kökeni Hasan Eren tarafından “bahçe < (Farsça) bâğ + ça (küçültme eki)” diye açıklanmıştır. Bkz. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara 1999, s. 33.

andan: Ondan “*Dur ben ölem andan al (53)*”

Bazı kelimelerin başında **ķ** > **ġ** değişmesi meydana gelir:

gardaş: Kardeş “*Gel sarılalım yatalım ikimiz gardaş gibi (186)*”, “*Bir tel vurdum Yemen’de gardaşıma (92)*”

gurban: Kurban “*Başında puşan gurban / Dudağan dişen gurban (75)*”

gına: Kına: “*Ağzına da almış gınalı deynek (456)*” “*Elimin gınasın çamur ettiler (155)*”

Birkaç kelimedede yazı diline göre başta **t** > **d** değişmesi görülmektedir:

daş: Taş “*Suçum varsa yazsın mezar daşıma (92)*”, “*Mezar daşıma yazsınlar / Celal seninle adımı (323)*”

def: Tef “*Çaldığı deftir (111)*”

Birkaç kelimedede ses türemesi meydana gelmektedir. R ile başlayan Rum ve raf kelimelerinde başta; “değenek” kelimesinde vezin gereği ortada ses türemesi olmuştur.

Urum: Rum “*Gel seni götürem Urum eline (51)*”, “*Ahçıği yolladım Urum eline (51)*”

ıraf: “*Irafa düzül elma (55)*”

değenek: : Deynek “*Dağdan kestim değenek / boylu boyunca benek (144)*”

Aslı “fino fes” olan kelime (Sunguroğlu 1961: 306) sonda r türemesi ile “finor fes” şeklinde söylenmiştir.

finor fes: Tepesine siyah ipekten sık işlemler yapılan ve etrafı siyah ipekle saçaklandırılan fes “*Yar finor fesli yaman oğlan (308)*”

neşve: Neşe “*Dağlarımız laledir / Neşve bir şelaledir (179)*”

“Amman” kelimesinde de ünsüz ikizleşir.

amman: “*Karanfil ekilende / Yandım amman amman amman (219)*”

“Çift ve keyif” kelimelerinde de ses düşmesi görülür:

çüt: Çift “*Çüt gezer iki bacı (94)*”

kef: Keyif “*Ettiği keftir (111)*”

Aşağıdaki kelimelerde de yazı dilimize göre münferit değişmeler bulunmaktadır:

yörü: Yürü “*Ah yörü yörü boynan dolanam (71)*”

zati: Zaten “*Zati de vurgunum sana (118)*”

heç: Hiç “*Yüz yaram var heç birisi sağ olmaz (124)*”

menevşe: Menekşe “*Rengini gülden almış / Kokusu menevşeden (157)*”

ano: Ana “*Ano Yemendir gülü çemendir (184)*”

şehir: Şehir “*Hüseynikten çıktım şehir yoluna (191)*”

mahpishane: Hapishane “*Urfa Mahpishanesinde ya ben nedeyim (327)*”

Ancak bu kelimeler bütün türkülerde bu şekilde kullanılmadıklarını, çoğunlukla yazı diline uygun şekilde kullanıldıklarını da belirtmek gerekir.

4. Yöresel Sözcükler: Bir bölgeye has yazı dilinden farklı kelimelere “yöresel kelime” adı verilmektedir. Yöresel kelime, ses ve şekil bakımından farklı olabileceği gibi, yazı dilinden farklı bir anlam taşıyan kelime de olabilir. Telaffuz bakımından yazı diline göre büyük farklılık taşıyan kelimelere de yöresel kelimeler arasında yer verilebilmektedir. Farklı bölgelerin kullandığı yöresel kelimeler de aynı olabilmektedir. Elazığ ağzına has bir kelime başka bir bölgede de aynı şekilde yer alabilir. İncelediğimiz eserde yer alan Elazığ türkülerinde geçen yöresel sözcükler şunlardır.

apar- : Götürmek “*Mendilim para para / Üfürem yel apara / Ben Burdayım sen orda / Selamın kim apara (161)*”

ayla- : Birine ağıt yakmak, biri için duyduğu acıyı dile getirmek “*Giderim ayla beni (156)*”

bastık: Pestil “*Damda bastık olur mu? (128)*”

bile: Birlikte, beraber “*Ellerin yari de bile vah bize vah (101)*”

çağala: Olgunlaşmamış meyve, olmamış meyve (Buran-İlhan 2008: 35) “*Kara erik çağala (216)*”

çırpız: Buğday filizi, tarlada çimlenmiş buğday ve arpa (Buran-İlhan 2008: 41) “*Saray yolunda çırpız (293)*”

di: Daha çok emir cümlelerinden sonra kullanılan kuvvetlendirme, pekiştirme edatı (İpek 2015) “*Di yar di yar hey Allah (201)*”, “*Uç gel yanıma di keklik / Kadan canıma di keklik (226)*”, “*Di değme değme değme yaram derindir (256)*”

döşür- : Devşirmek “*İndim yarin bahçesine gülleri fincan gibi / İrisin derdim döşürdüm ufağı mercan gibi (196)*”

farı- : Vazgeçmek “*Yürü dilber yürü farıdım senden (342)*”

ferik: Kümes hayvanlarının civcivlikten çıkmış yavruları, piliç (Buran-İlhan 2008: 72) “*Hayriye’ m keklik ferığı (88)*”

finor: Bir tür fes, tepesine siyah ipekten sık işlemler yapılan ve etrafı siyah ipekle saçaklandırılan fes (Sunguroğlu 1961: 306) “*Yar finor fesli yaman oğlan (308)*”

gakgoş: Kardeş, ağabey; yörede yiğit, er, mert, dürüst, delikanlı anlamlarında da kullanılır (Buran 2008: 160-164) “*Elazığ ovası gakgoş yuvası (136)*”, “*Gakgoşum halay çeker (177)*”

havar : Evet (Buran-İlhan 2008: 105) “*Oy havar havar havar (216)*”

helke: Bakraç, kova “*Çinağacı sırtında / Helkeleri kulpunda (180)*”

kalo: Yaşlı “*Kalo dede evde olmasın ha (291)*”

kile: Yaklaşık 100 kilogramlık tahıl ölçüsü “*Ekin ekim bir kile / Ölçerim sile sile (136)*”

kimin: Gibi “*Aş yedim acı kimin (61)*” Ağızlarda “kimi, kimin” şekillerinde yer alan bu kelimenin, Derleme Sözlüğünde “kimin” şeklinde Van. Kars ve Kerkük ağzında yer aldığı kayıtlıdır. (Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü 1975: 2872)

kortik: Çukur “*Bağları kortiktedir dön yarım (105)*”

kösle- : Kilitlemek “*Kapıyı kösliyeydin (113)*”

lüver: Tabanca “*Fikri Bey geliyor lüveri dolu (256)*”

mahrama: Havlu, peçete veya mendil (Buran-İlhan 2008: 147) “*Güle bana kar yolla / Mahramaya sar yolla (166)*”

meteris: Keklik avlamak için tepe üstünde yapılan avcının gizlendiği çukur (Güler 2012: 152) “*Meterisden ineydim (254)*”

mukat olmak: Dikkat etmek “*Güle bir oğlan doğmuş / Mukat olun boğmaya (166)*”

nale: İnilti “*Her dem işi naledir (179)*”

ösge- : Özlemek “*Ünes beni ösgersen (212)*”

pisik: Kedi “*Bizim pisik evlenecek (96)*”

porik: Saç “*Taramış sırma porığı (88)*”

poro: Saç “*Mübtelayım poroların kokluyam (402)*”

sako: Palto “Ahmet ata binsene / Siyah sakon giysene (234)”

şeve: Camdan yapılmış bilezik “Şeveler takmış pamuk koluna (172)”

uğru: Hırsız “Avcı yol bekler uğrusu bu uğrusu bu (57)”

üzül- : Kesil- “Ümit yardan üzüldü (62)”

velvele: Vaveyla, çığlık, yaygara, feryad “Güle velvele düştü (98)”

yaşın: Gizli “Gelin ağlar yaşın yaşın (154)”

yetir- : Ulaştırmak “Geç kalmışım eve yetir (120)”

Elazığ’ın Maden ilçesinden derlenen türküde yer alan üç kelime Maden yöresi ağzına has kelimelerdir:

berde: Bırak “Hele Güley le berde (77)”

çavreşe: Kara göz “Hem pişirir hem taşırır le çavreşe (237)”

şir: Süt “Meme küçük şir azdır (421)”

5. Yöresel Şekiller: Bu bölümde yazı dilimizde yer almayan fakat Elazığ türkülerinde görülen eklere ve yazı dilimize göre farklılık gösteren çekim şekillerine ve eklere yer verilmiştir.

Elazığ ağzında sıkça görülen, ikinci Teklik şahıs iyelik ekiyle yönelme hâli eki eklerinin yer değiştirmesi (Buran 1996: 144-145) sonucu oluşan “dişen, dinen, puşan” gibi şekiller türkülerde de görülür. Bu yapıyı Zülfî Güler; “Teklik ikinci şahıs iyelik ekinden sonra yaklaşma hâli eki geldiğinde, iyelik ekinden önceki ünlü, düz – geniş – uzun â, ê olur. Bu ünlü normalden biraz uzun söylenir, bazen uzunluğu fark edilmez.” şeklinde açıklar. (Güler 2012: 39).

puşan: Puşuna “Başında puşan gurban / Dudağan dişen gurban (75)”

dişen: Dişine “Başında puşan gurban / Dudağan dişen gurban (75)”

dinen: Dinine “Ben dinen dönersem el beni kınar (51)”

boynan: Boynuna “Ah yürü yürü boynan dolanam (71)”

eşen: Eşine “Yoldaşan eşen gurban (75)”

yoldaşan: Yoldaşına “Yoldaşan eşen gurban (75)”

kaşan gözen: Kaşına gözüne “Kaşan gözen vurgunam (151)”

Bildirme kipi 1. Tekil şahıs çekimleri yazı dilinden farklı olarak düz – geniş ünlü ile oluşturulur. Bilindiği gibi yazı dilinde isimlerin yüklem olarak kullanılması sağlayan, geniş zaman ifade eden bildirme kipi birinci tekil

şahıs çekiminde ek düz dar ünlülüdür. Bu özellik, Leyla Karahan'ın yazdığı "Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması" adlı eserde Elazığ Ağzının da dahil edildiği Doğu grubu ağızlarının bir özelliği olarak dile getirilmektedir: "Zamir kökenli teklik 1. ve 2. şahıs ekleri ile bildirme ekleri geniş ünlülüdür (gelirem, gelmişsen)" (Karahan 1996: 70). Bu ek, Elazığ türkülerinin bir kısmında düz – geniş ünlülüdür:

baygınam: Baygınım "Diley diley baygınam (64)"

vurgunam: Vurgunum "Kaşan gözen vurgunam (151)"

bülbülem: Bülbülüm "Dost bağında ne bülbülem ne gülem (402)"

gülem: Gülüm "Dost bağında ne bülbülem ne gülem (402)"

Elazığ türkülerinde, yazı dilindeki istek - emir kipi birinci şahıs çekimlerinden farklı olan çekim şekilleri yer alır. Türkçenin eski dönemlerinde emir kipinden farklı olan istek kipinin "yazam, yazak" şeklindeki birinci şahıs çekimleri Elazığ türkülerinde sıkça geçmektedir:

Birinci tekil şahıs:

ölem: öleyim "Dur ben ölem andan al (53)"

alam: Alayım "Eğil bir busen alam (83)"

gidem: Gideyim "Yar orda ben burada ben nere gidem (71)"

götürem: götüreyim "Gel seni götürem Urum eline (51)"

derem: dereyim "Bahçaya indim ki gülleri derem (71)"

yalvarım: Yalvarayım "Gidip ona yalvarım (206)"

Sarım: Sarayım "Gel bana sinem sarım (206)"

Birinci çoğul şahıs:

gidek: Gidelim "Kalkın gidek yar gile (77)", "Harput'a gidek gelek (134)"

gelek: Gelelim "Harput'a gidek gelek (134)"

dilenek: Dileneğim "Kapı kapı dilenek (134)"

Yörede Azerbaycan Türkçesinde kullanılan -AndA zarf-fiil eki (Ergin 1981: 96) sıkça kullanılmaktadır. Bu ek "-An" sıfat – fiil eki ile bulunma hâli ekinin birleşmesi ile oluşan bir zarf-fiil ekidir. Bu ek türkülerde de yer alır.

gelende: Gelince "O yar bize gelende (55)"

ekilende: Ekilince “*Karanfil ekilende / Yandım amman amman amman* (219)”

Anlatılan geçmiş zaman 1. tekil şahıs çekimlerinde şahıs eki düz – geniş ünlülüdür:

ölmemişem: Ölmemişim “*Gidin o yare deyin / Ölmemişem hastayım* 107”

ölmüş müyem: “*Niye ben ölmüş müyem*”

Aynı şekilde geniş zaman çekimlerinde de 1. tekil şahıs eki düz – geniş ünlülü olabilmektedir:

isterem: İsterim “*İsterem yanan gelem / elim boş yüzüm kara* (315)”

İki örnekte belirtme hâli eksiz oluşturulmuştur:

etrafın: Etrafını “*Damın etrafın gezer* (127)”

gınasın: Kınasını “*Elimin gınasın çamur ettiler* (155)”

Elazığ ağzına has şimdiki zaman çekim şekli türkülerde az sayıda kullanılmıştır:

yazi: Yazıyor “*Hangi kitapta yazi* (216)”

Şart kipinin pekiştirme ekleriyle emre dönüştürülmesinin (Üstüner 2003: 197) örnekleri türkülerde de görülür:

binsene: “*Ahmet ata binsene / Siyah sakon giysene* (234)”

giysene: “*Ahmet ata binsene / Siyah sakon giysene* (234)”

“*Bugün ayın üçüdür / Girme bostan içidir* 104” ifadesinde vezin gereği yönelme hali eki söylenmemiş ve bildirme ekine, gerekmediği halde kafiyeyi oluşturmak için yer verilmiştir.

Bir örnekte de eski zarf – fiil eki n kullanılmıştır:

deyin: Diye “*Gitme deyin yar boynuma sarıldı* (402)”

6. İkilemeler: Türkülerde yer alan ikilemelerin pek çoğu aynı kelimenin tekrarı ile oluşmuş ikilemelerdir:

Al al : “*Al al olmuş yanakları* (265)”

Bile bile: “*Aşka düştüm bile bile* (176)”

Diley diley: “*Diley diley baygınam* (64)”

Dolana dolana: “*Yandım dolana dolana* (190)”

Döke döke: “Gözyaşını döke döke (322)”

Düre düre: “Bir yazmam var düre düre eklerim (90)”

Düzüm düzüm: “Yastıkları düzüm düzüm (325)”

Garip garip: “Garip garip ötme bülbül (109)”

Güle güle: “Su gelir lüle lüle / Yar gelir güle güle / elinde ipek mendil / Terini sile sile (222)”

Kalem kalem: “Katiplerde kalem kalem gördüğün yok mu? (59)”

Kapı kapı: “Kapı kapı dilenek (134)”

Lüle lüle: “Su gelir lüle lüle / Yar gelir güle güle / elinde ipek mendil / Terini sile sile (222)”

Öpe öpe: “Uyandırdım öpe öpe (322)”

Para para: “Mendilim para para / Üfürem yel apara / Ben Burdayım sen orda / Selamın kim apara (161)”

Salını salını: “Salını salını gezen yarm’ola (287)”

Sevip sevip: “Sevip sevip alamazsam (170)”

Sıra sıra: “Gülü sıra sıradır 94”

Sile sile: “Ekin ektim bir kile / Ölçerim sile sile / Yedi mendil çürüttüm / Gözyaşım sile sile (136)”, “Elinde ipek mendil / Terini sile sile (222)”

Şak şak: “Şak şak eder bülbülleri (186)”

Tel tel: “Zülüfünü tel tel ördüm (176)”

Terli terli: “Uzak yoldan geleni / Terli terli öperler (118)”

Top top: “Emine’ m oturmuş top top kakülü (391)”

Usul usul: “Çay aşığı çağlarım / Usul usul ağlarım (118)”

Uy uy: “Uy uy demeye geldim (107)”

Uzun uzun: “Uzun uzun geceler dilim yari heceler (194)”

Vah vah: : “Ellerin yari de bile vah bize vah (101)”

Vurun vurun: ”Vurun vurun öldürün / Yari terk edenleri (201)”

Yana yana: “Ben bir gümüş fenerim / Yana yana dönerim (80)”

Yanık yanık: “Ağlarım yanık yanık (67)”

- Yaşın yaşın: *Gizli gizli “Gelin ağlar yaşın yaşın (154)”*
- Yeni yeni: *“Güzel de yarım yeni yeni çıkmış hamamdan (195)”*
- Zarı zarı: *“ben ağlarım zarı zarı (109)”*
- Aynen tekrarlarda bazen araya başka unsurlar da girebilmektedir:
- Konma konma: *“Konma bülbül konma mezar taşıma (90)”*
- Uy felek zalim felek: *“Uy felek zalim felek (67)”*
- Uyu uyu: *“Elaziz altı kuyu / uyu sevdiğim uyu (141)”*
- Yazık yazık: *“Yazık oldu yazık şu genç yaşına (92)”*
- Bazen de tekrarlanan unsurlar farklı ekler alırlar:
- Boylu boyunca: *“Dağdan kestim değenek / boylu boyunca benek (144)”*
- Canlar canı: *“Benim Hayro ’m canlar canı (88)”*
- Elden ele: *“Gül elden ele düştü (98)”*
- Yakın anlamlı kelimelerle oluşmuş tekrarlar da sıkça kullanılır:
- Ahu zar: *“Dağlar taşlar dayanmaz benim ahu zarıma (186)”*
- Al yeşil : *“Eller al yeşil giymiş / Benim karalarım var (115)”*
- Allı pullu: *“Allı da pullu paytonlara binmedim (155)”*
- Boy bos: *“Böyle boy böyle bos bu ince bel beyaz el (163)”*
- Boylu boslu: *“Çarşılarda boylu boslu gördüğün yok mu? (59)”*
- Boz bulanık: *“Boz bulanık suyun içir (120)”*
- Camlı peçeli: *“Bir oda yaptırdım camlı peçeli (84)”*
- Dağı taşı: *“Şen olsun dağı taşı (134)”*
- Din iman: *“Din iman yok mu sende (139)”*
- Dinsiz imansız: *“Dinsiz imansız dağlar (126)”*
- El alem: *“Düştüm el alem diline (217)”*
- Elim yüzüm: *“İsterem yanan gelem / elim boş yüzüm kara (315)”*
- Eşen yoldaşan: *“Yoldaşan eşen gurban (75)”*
- Gün güneş: *“Harput ’un başına kar yağar / Elazığ üstüne gün güneş doğar (137)”*
- İşve cilve: *“Bu işve bu cilve hiç kimsede bulunmaz (163)”*

Kaş göz: “*Böyle kaş böyle göz böyle eda böyle naz* (163)”

Kaşan gözen: “*Kaşan gözen vurgunam* (151)”

Sere serpe: “*Yağmur yağar sere serpe* (322)”

Şöyle böyle: “*Büyüğü şöyle böyle loy / Küçüğü can ilacı* (79)”

Tel duvak: “*Geline tel duvağ olsun* (154)”

Ufak tefek: “*Ufak tefek taştan yuva yapılmaz* (90)”

Üç gün üç gece: “*Bir oda yaptırdım yüceden yüce / Yatmadan içinde üç gün üç gece* (85)”

Birbirine zıt anlamlı kelimelerle oluşturulan tekrarlar da görülür:

Acı tatlı: “*Acı tatlı suyun içir* (120)”

İnişte yokuşta: “*İnişte yokuşta ata binmezdim* (198)”

Taradığımız türkülerde bunların dışında bir tane de “hele mele” şeklinde ilaveli tekrar (Ergin 1985: 377-379) yer alır:

Hele mele: “*Küçüğü hele mele* (94)”

Türkülerde bu tekrarların dışında nakarat kısımlarının hemen hepsinde acı, keder ve pişmanlık bildiren ünlemlerden oluşan pek çok tekrar yer almaktadır. Bütün türkülerde bu yapı bulunduğu ve çok yer kaplayacağı için bu örnekler burada yer vermedik. Türkü bendlerinin sonunda yer alan nakarat kısımlarının her bendden sonra tekrarı da, tekrarların metin içindeki işlevlerine benzer bir görev yapmaktadır.

7. Deyimler: Türkülerde pek çok deyim yer almaktadır. Bu deyimlerin büyük kısmı âşık olmanın verdiği sıkıntıları ve kederi dile getiren deyimlerdir. Tespit ettiğimiz aşağıdaki deyimlerin bir kısmı sıkça yer almaktadır. *Bahtı kara olmak, yüreği yanmak, derde salmak* gibi sıkça kullanılan bu deyimlerin yer aldığı bütün örnekleri, aynı anlamda oldukları için almayı gerekli görmedik.

aklımı yitir- Deli gibi olmak “*Dediler yar yad olmuş / Ben aklımı yitirdim* (136)”

al yeşil giy- : Renkli, süslü giyinmek “*Eller al yeşil giymiş / Benim karalarım var* (115)”

bahtı kara ol- : Kötü talihli, şanssız “*Ben bu dertten ölürsem / Vay deyin bahtı kara* (67)”

baştan çıkar- : Ayartmak “*Sen çıkardın beni baştan* (217)”

bel bağla-: Güvenmek; birine tutulmak “*Seni gören aşık sana bel bağlar (74)*”

canından et-: Öldürmek “*Yarin o kaşı gözü loy / Beni canımdan eder (79)*”

derde sal-: Sıkıntıya sokmak “*Bir şuh-ı sitemkar yine saldı beni derde (87)*”

dile düş-: Herkes tarafından bilinmek, söylenmek “*Düştüm el alem diline (217)*”

dile gel-: Konuşmak “*Sor da gör dile gelir yolcu her kayabaşı (164)*”

dillere koy-: Herkesin bildiği, konuştuğu bir hale koymak “*Sevdiğim yokmuş gibi / Koydun beni dillere (321)*”

el et-: Çağırarak “*Dama çıkar el eder loy / Küpesi gel gel eder (79)*”

elden ele düş-: Değersiz hale gelmek “*Gül elden ele düştü (98)*”

gel gel et-: Cezbedici olmak “*Dama çıkar el eder loy / Küpesi gel gel eder (79)*”

gözü sulan-: Bir şeyi çok istemek “*Görmesem aklım gider / Görsem gözüm sulanır (132)*”

güleç yüz göster-: İyi davranmak “*Üneys even gelende / Güler yüz göstereydin (113)*”

gün görme-: Mutsuz ve sıkıntılı yaşamak “*Daha gün görmemiş taze gelindir oy oy (312)*”

kan ağla-: Çok dertli olmak “*İçerim kan ağlıyor / Yarimi görmeyeli (309)*”

kara bağla-: Yas tutmak “*Yavrum karalar bağlarım (94)*”

köşelerde kal-: Kimsesiz ve yersiz yurtsuz kalmak “*Ben kaldım köşelerde (98)*”

nutku daral-: Kederlenmek “*Nutkum daralmış sır sklayamam bir tanem aman 440*”

ümidini kes-: Güveni kalmamak “*Ahbaplarım ümidini kesti mi (90)*”

yakasına yapış-: Bir şeyde ısrar etmek “*O kız bana yar olmaz / yapışmayın yakama (206)*”

yüreği yan-: Acı çekmek “*Yarından ayrılanın / Elbet yanar yüreği (315)*”, “*Yarından ayrılanın / Nasıl yanmaz yüreği (152)*”

yüreğinin yağı eri- : Dayanacak gücü kalmamak “*Yüreğimde yağ kalmadı eridi (92)*”

yürek yar-: Çok üzölmek “*Çok geç kaldım yürek yarma (122)*”

yüz görümlüğü: Birinin yüzünü görme karşılığında verilen takı “*Bir yüz görümlüğüne / Beşbirlik takarım (115)*”

yüzü gül-: Mutlu olmak “*Dert bırakmaz yüzüm güle (176)*”

yüzü kara ol-: Utanacak duruma düşmek “*İsterem yanan gelem / elim boş yüzüm kara (315)*”

8. Beddualar: Taradığımız türkülerde aşağıda yer alan “ateşlere düşmek, gözü kör olmak, dili lal olmak, derd almak, beter olmak” şeklindeki beddualar görölmektedir:

ateşlere düşmek: “*Ateşlere düşesi (65)*”

gözü kör ol- “*Horoz gözün kör olsun 58*”, “*Kör olası zalim felek (284)*”

dili lal ol- “*Horoz dilin lal olsun (58)*”

derd al- : “*Derd almayasın Güle (166)*”

beter ol- : “*Beni hasrete koydun / Olasın benden beter (295)*”

Sonuç

Taradığımız eserde yer alan Elazığ türkülerinde, alfabetik sırayla Ağinsılı Hüseyin, Ahcik, Ahmet Bey, Aslı, Aşen, Ayşe, Balak Gazi, Bilal, Celal, Cemo, Emine Hanım, Emo, Feride, Fide, Fikri Bey, Güle, Güley, Güllü, Gülümhan, Habip, Hafo, Hamdi Çavuş, Hasan, Hayriye, Hayro, Henno, Kemal, Kerem, Mahu Bey, Mamoş, Müzeyyen, Nadir, Nayim, Nazif, Necibe, Nure, Refika, Suna, Şavku Bey, Şefika, Şevki, Ünes, Üneys, Zeynep isimleri geçmektedir. Bu adların büyük kısmı adına türkü yakılan kişilerdir.

Elazığ türkülerinde en çok Harput ve Elazığ adlarına rastlanır. Ağinsı, Hoğu, Hüseyinik, Kögenk, Mollaköy, Perçenç gibi çevre köylerin adları, Buzluktaş, Kayabaşı, Mezire gibi semt adları yaşanan olayların geçtiği yer adları olarak geçer. Çevrede yer alan Dicle, Fırat, Murat, Uluova, Kömürhan köprüsü, Süngeç köprüsü, Süpürgeç dağı, Master dağı gibi dağ, ova, nehir, köprü adları bazen kişileştirilerek anılır. Bu yerler genellikle bir olaya dayanan türkülerde olayın geçtiği yerdir. Ayrıca Bakırmaden veya Maden, Pertek, Hozat, Hasankale, Horasan, Malazgirt, Konya, İstanbul gibi il, ilçe adlarının yanı sıra, Osmanlılar döneminde ölkemizin sınırları içinde yer alan Karabağ, Halep, Yemen, İsfahan, Elbey, Huş gibi isimler de bulunmaktadır.

Türkülerde yöre ağzına has yazı dilinden farklı söyleyişler fazla değildir. Türkçede genel olarak rastlanan $\text{ğ} > \text{h}$ değişmesi, başta $\text{t} > \text{d}$ değişmesi, başta $\text{ğ} > \text{g}$ değişmesi birkaç kelimedede görülür. Türkülerin pek çoğunda bu kelimeler yazı dilindeki gibi kullanılırlar.

Taradığımız türkülerde yöresel sayılabilecek “apar- , ayla-, bastık, çağala, çırpız, di, döşür-, farı-, ferik, finor, gakgoş, havar, helke, kalo, kile, kimin, kortik, kösle-, lüver, mahrama, mukat ol-, nale, neşve, ösge-, pisik, porik, poro, sako, şeve, uğru, üzül-, velvele, yaşın, yetir-“ sözcüklerini tespit ettik. Ayrıca Maden ilçesinden derlenen türkülerde yer alan “berde, çavreş, şir” şeklindeki üç sözcük Maden’in bazı köylerinin ağzına has sözcüklerdir.

Elazığ Türkülerinde en çok görülen yazı dilinden farklı şekil, ikinci tekil şahıs iyelik ekiyle yönelme hali eki eklerinin yer değiştirmesi sonucu oluşan “dişen, dinen, puşan” gibi şekillerdir. Bildirme kipi birinci tekil şahıs çekimleri düz – geniş ünlü ile oluşturulur. İstek - emir kipi birinci şahıs çekimleri bazen yazı dilinden farklı olarak kullanılır. Azerbaycan Türkçesinde kullanılan –AndA zarf-fiil eki yer yer türkülerde de kullanılmaktadır. Anlatılan geçmiş zaman ve geniş zaman 1. tekil şahıs çekimlerinde bazen şahıs eki düz – geniş ünlüdür. Elazığ ağzına has şimdiki zaman çekim şekli türkülerde az sayıda kullanılmıştır. Şart kipinin pekiştirme ekleriyle emre dönüştürülmesi türkülerimizde de görülür. Ancak yer yer görülen bu farklı şekiller Elazığ türkülerinde çoğunlukla yazı dilindeki gibidir.

Türkülerde bilhassa nakarat kısımlarında ikilemeler çok kullanılır. Yazı dilinde olduğu gibi aynı sözcüğün, yakın anlamlı sözcüklerden, zıt anlamlı sözcüklerden oluşmuş ikilemeler yer alır. Türkülerin bilhassa nakarat kısımlarında acıma, üzüntü, pişmanlık gibi çeşitli duyguları bildiren ünlemlerden oluşmuş ikilemeler çoktur. Türkülerde yer alan ikilemeler anlamla ilgili görevlerinin dışında bir ahenk unsuru olarak görev yaparlar.

Türkülerde, “aklını yitir-, al yeşil giy-, bahtı kara ol-, baştan çıkar-, bel bağla-, canından et-, derde sal-, dile düş-, dile gel- dillere koy-, el et-, elden ele düş-, gel gel et-, gözü sulan-, güleç yüz göster-, gün görme-, kan ağla-, kara bağla-, köşelerde kal-, nutku daral-, ümidini kes-, yakasına yapış-, yüreği yan-, yüreğinin yağı eri-, yürek yar-, yüz görümlüğü, yüzü gül-, yüzü kara ol-“ şeklindeki deyimler yer almaktadır. Bu deyimler yazı dilimizde de kullanılan deyimlerdir. Elazığ türkülerinde yöreye has deyimler pek görülmemektedir.

Taradığımız türkülerde “ateşlere düşmek, gözü kör olmak, dili lal olmak, derd almak, beter olmak” gibi beddua ifadeleri de görülmektedir.

Kaynakça

- BURAN, Ahmet-İLHAN, Nadir (2008), *Elazığ Yöresi Söz Varlığı*, TDK. Yay, Ankara.
- BURAN, Ahmet (2008), “Gakgo/Gakgoş Kelimesinin Kökeni ve Anlamı”, *Makaleler*, Ankara, s. 160-164.
- BURAN, Ahmet (1996), *Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK. Yay, Ankara.
- EREN, Hasan (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara.
- ERGİN, Muharrem (1981), *Azeri Türkçesi*, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1985), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- GÜLER, Zülfi (2012), *Harput Ağzı*, Elazığ.
- İPEK, Birol (2015), “Elazığ İli Ağızlarında di Ünleminin kuvvetlendirme Görevinde Kullanımı”, *VII. Uluslar arası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu, 16-18 Ekim 2014*, Elazığ.
- KARAHAN, Leylâ (1996), *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması*, TK. Yay., Ankara.
- SUNGUROĞLU, İshak (1961), *Harput Yollarında*, 3. Cilt, İstanbul.
- TURHAN, Salih-TAŞBİLEK, Şemsettin (2009), *Elazığ-Harput Havaları*, Elazığ Belediyesi Yayınları, Ankara.
- Türk Dil Kurumu (2005), *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- Türkiye’de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* (1975), VIII. C., TDK. Yay. Ankara.
- ÜSTÜNER, Ahat (2003), *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ.
- YURTBAŞI, Metin (1996), *Sınıflandırılmış Deyimler Sözlüğü*, İstanbul.